

Prozelitismul în cadrul Protopopiatului Unit al Bistrei (1850-1900)

Elena Mușat

Keywords: *Greek-Catholic Church in the 19th Century; Proselitism; Protopopiat of Bistra*

Migrarea enoriașilor de la ortodoxie la “Sfânta Unire” și invers

O chestiune care a marcat în mod constant raporturile cotidiene dintre membrii unei comunități rurale românești mixte confesional, contribuind adeseori la împărțirea sătenilor în două tabere ostile, a constituit-o prozelitismul.

Prozelitismul presupune obligarea unei persoane (sau a unui grup), în general prin mijloace nereligioase (constrângere, profitarea de anumite ocazii, bani, avantaje materiale, șantaj etc.) de a se integra într-o biserică sau confesiune religioasă, alta decât cea proprie. Prin această practică, realitatea confesională legală este modificată, dar nu ca urmare a convingerii enoriașilor, ci prin beneficii materiale și pragmatice.

Acțiunea prozelită se poate face pe două căi: neagresiv, tolerant, într-un mod apropiat misionarismului, și agresiv, exteriorizat, violent¹. În general, în parohiile Protopopiatului Bistrei², prima modalitate de atragere a credincioșilor, adică cea pașnică, a reprezentat opțiunea parohilor uniți (sau ortodocși), dormici să își legitimeze păstorirea prin sporirea numărului de credincioși.

Trebuie spus că ambele Biserici românești din Ardeal (Ortodoxă și Greco-Catolică) s-au antrenat în egală măsură în această acțiune și adeseori inițiativa a aparținut preotului local și protopopului, și nu superiorilor lor, care după convertirea enoriașilor erau puși înaintea unui fapt împlinit³. Multe dintre aceste incidente au reprezentat o continuare a disputelor începute în primele decenii ale veacului al XIX-lea, într-o perioadă a unui prozelitism de mare succes, în timpul episcopului Ioan Bob⁴.

Acțiunile prozelite inițiate de Biserica Unită și de cea Ortodoxă din Ardeal ajung să îi separe pe români, care deseori omit că sunt vecini, rude, consăteni, membri ai aceleiași etnii. De la un anumit punct această tactică degenează, iar inițiatorii ei omit un lucru esențial: omit să se respecte și, mai ales, să se tolereze unii pe alții. În domeniul religios, prin toleranță se înțelege îngăduința, permisiunea,

¹ Constantin Cuciuc, *Toleranța religioasă*, București, 2000, p. 56.

² Din anul 1880 Protopopiatul Unit al Bistrei devine Protopopiatul Unit al Roșiei.

³ Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846-1873*, București, 1995, p. 225.

⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 280.

acceptarea ca ceilalți să creadă altfel. Altfel spus, se tolerează atunci când nu se constrânge, când nu se obligă, când nu se practică prozelitismul⁵.

La nivelul fiecărei comunități, al fiecărei comune religioase (parohii) ai cărei membrii sunt segregati confesional în uniți și ortodocși, gradul de toleranță evoluează diferit, dar în general în protopopiatul Bistrei, ca de altfel în majoritatea protopopiatelor care au în subordine parohii mixte din punct de vedere confesional, relația între cei doi preoți-parohi este una încordată, caracterizată în cele mai multe cazuri prin intoleranță, pentru că aceștia nu sunt capabili și nu doresc o altfel de realitate. Până la urmă, toleranța nu înseamnă nici egalitate, nici libertate, ci este o relație între parteneri inegali: unii acceptă și existența altora, sunt toleranți cu cei tolerați, iar motivele pentru care îi acceptă sunt variate, în funcție de conjunctură. Adesea îi acceptă pentru că nu îi pot înlocui sau asimila sau deoarece este nevoie de ei etc⁶.

Prozelitismul greco-catolic (și, desigur, și cel ortodox), reflectat în documente, apare ca o acțiune extrem de importantă sau, fără a exagera, un adevărat “plan de muncă” pe care preoții, sârguincioși, încercau să îl realizeze, de ambele părți. În dieceza Lugojului, dintre cele 159 de comune câte număra în 1891, nu mai puțin de 84 erau întoarse la “Sf. Unire” după anul 1830⁷.

Comunitatea rurală era spațiul cel mai propice pentru acest proces, în special pentru că locuitorii satelor manifestau o religiozitate mai puternică decât cei de la oraș, care tindeau spre laicizare. Țăranii priveau cu mai multă seriozitate religia lor decât intelectualii; pentru ei religia reprezenta o credință fundamentală, dominată mai mult de simboluri exterioare și tradiții populare decât de subtilități teologice, iar evlavia lor era profundă și statornică.

Omul simplu care locuia în mediul rural credea cu tărie în Dumnezeu, dar din păcate îi lipseau cele mai elementare noțiuni doctrinare și, cum diferențele dintre slujbele religioase ortodoxe și unite erau insesizabile⁸, el nu percepea gravitatea actului său atunci când părăsea confesiunea în care s-a născut, pentru o alta asemănătoare.

Amploarea pe care acțiunile prozelite o dobândesc în secolul al XIX-lea, în special în comunitățile rurale transilvănene, mixte din punct de vedere confesional, se explică prin faptul că românii din mediul rural erau în general săraci și în majoritate analfabeți. În consecință, eventualele promisiuni bănești sau avantaje materiale, corelate cu precara educație doctrinară a subiecților dădeau mari sorti de izbândă parohilor uniți/ortodocși care încercau să își atragă noi credincioși.

Deși cele mai multe acțiuni prozelite se desfășoară la nivel local, acestea au girul conducătorilor Bisericii Unite, așa cum reiese din corespondența purtată de mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu cu Simeon Balint, protopopul Bistrei în anul

⁵ C. Cuciuc, *op. cit.*, p. 29.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p. 70.

⁸ Biserica Greco-Catolică preia practica rituală de la cea Ortodoxă; deosebirile majore între cele două confesiuni se percep la nivel doctrinar.

1863: “punandu-te in cointielegere cu respectiva Superioritate Scolastică, a se concluri spre restaurarea Școlii din Feneș comune uniților, și neuniților, dară precum scrii, desolate de tot, sperând de la dexteritatea Prea Onor. Fr. Tale, ca pe câtă silința vei pune spre restaurarea învățământului comun, pe atâta vei priveghia ca să se înrădăcineze reverința și amorea religiunii noastre în fragedele anime a tinerimii fiilor noștri sufletești de acolo...”⁹. Școala mixtă confesional din Feneș reprezintă un teren propice așadar în lupta pentru atragere de noi credincioși.

Se întâmplă ca uneori, conștienți de lupta ce se desfășoară între parohul unit și cel ortodox din sat pentru câștigarea a cât mai mulți enoriași, sătenii să îl șantajeze pe preotul greco-catolic, amenințându-l că dacă nu rezolvă o anumită chestiune în favoarea lor vor îmbrățișa ortodoxia. Astfel, Nicolae Coste îl amenință în 1856 pe Ioan Sicoe, parohul unit din Sohodol, că, dacă acesta nu îl va numi în funcția de crâșnic al bisericii locale, va trece la ortodoxie împreună cu toată familia sa¹⁰.

Motivele trecerii de la o confesiune la alta sunt de cele mai multe ori de-a dreptul banale; deseori, țărani își părăseau confesiunea, fie nemulțumiți de stolele fixate de biserică (și trăind cu impresia că cealaltă biserică are taxe mai mici), fie în urma unui conflict cu preotul din sat, sau în urma comiterii unor abateri ce contraveneau canoanelor bisericesti (adulterul, nașterea de copii nelegitimi, furtul, beția).

Trecerea de la o confesiune la alta presupunea ca persoana în cauză să dea o declarație în fața martorilor și a preotului, moment în care parohul își sfătuia enoriașul să rămână la legea în care s-a născut. În acest fel, Petru Napan, din satul Sohodol, “înainte neunit”, și-a anunțat preotul că părăsește “religiunea neunită”, îmbrățișând Sfânta Unire¹¹, “dimpună cu toată casa sa”¹², respectând “modalitatea prescrisă de la Înaltul Guvern”¹³.

Conform aceleiași proceduri, un sat putea să treacă de la ortodoxie la greco-catolicism sau invers numai dacă fiecare membru al comunității își preciza această opțiune¹⁴.

Preoții uniți întocmeau anual situații cuprinzând numele și numărul enoriașilor care au “migrat” de la ortodoxie la greco-catolicism; uneori, se întâmpla ca în intervalul respectiv de timp să nu existe modificări la nivel confesional¹⁵, altelei datele raportate constituiau motiv de mândrie și bucurie, încununând activitatea prozelită a slujbașilor bisericesti: “suntem mai mulți cu 25 de suflete” prin “înmulțirea micei noastre turme” cu patru noi familii de enoriași, îi scrie Ioan Sicoe, parohul unit din Sohodol, protopopului său Grigore Mihali¹⁶.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale [în continuare, ANIC], colecția *Documente Istorice*, MDCXCVII/48.

¹⁰ *Ibidem*, MDCXCIV/116.

¹¹ *Ibidem*, MDCXCIV/63.

¹² *Ibidem*, MDCXCIV/216.

¹³ *Ibidem*, MDCXCIV/82.

¹⁴ Ioan Ciocian, *Biserica și societatea românească din Transilvania: Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Arad, 2000, p. 107.

¹⁵ ANIC, colecția *Documente Istorice*, MDCXCIV/70.

¹⁶ *Ibidem*, MDCXCIV/108.

În unele sate cu populație mixtă confesional, unde oficia și un preot ortodox și unul unit, se întâmpla uneori ca aceștia să se ajute reciproc și să își sprijine comunitățile în deplină armonie. În localitatea Geoagiu de Jos, lângă Sibiu, preoții unit și ortodox fac cu schimbul slujbele de duminică, înmormântările, dau împărtășaniile și îi vizitează pe bolnavi; mai mult decât atât, își botează unul altuia copiii¹⁷. Șaguna a încercat să oprească administrarea tainelor și alternarea preoților ortodocși și greco-catolici la serviciile religioase.

Acest tip de cooperare se bucura de aprobarea enoriașilor lor care nu discerneau nicio diferență între serviciile pe care cei doi prelați le săvârșeau. Șaguna condamnă însă această practică, considerând reciprocitatea o violare flagrantă a dreptului canonic și le interzice preoților săi să administreze tainele membrilor altei Biserici sau să îngăduie ca acestea să fie administrate enoriașilor proprii, chiar și în cazuri de necesitate maximă¹⁸.

Conflicte interconfesionale între ortodocși și greco-catolici

La jumătatea secolului al XIX-lea, resentimentul dintre mitropolitul unit Alexandru Șterca Șuluțiu și episcopul ortodox Andrei Șaguna, proiectat și la nivelul clericilor și credincioșilor lor, devine atât de mare încât multor intelectuali din cele două Biserici li s-a părut că, de fapt, românii au devenit două națiuni în loc de una. "Atâta e de stricat poporul nostru pe aici prin Popi, cât ori cu care națiune străină mai bine simpatizează, și mai curând se fac amici, ca ei între sine, adică: ca uniții cu neuniții, și viceversa. Ba nici că se mai numesc unii pe alții români, ci neuniții îi numesc pe uniți **papistași**, și uniții pe neuniți **mușcali** [s. n.]"¹⁹.

George Barițiu, el însuși fiu de preot, aprecia că în perioada absolutismului preoții și enoriașii celor două biserici românești "cu căsătoriile mixte și cu îngropăciunile ajunseseră la mare calamitate, de care însă sufereau și alte popoare de confesiuni catolice și se întâmplau multe scandaluri odioase"²⁰. Totodată, confesionalismul, "epidemie socială veche", se extinsese și la români, influențând viața socială: "la denumiri în funcțiuni [...] își scotea la toată ocasiunea capul de pretendent, calificat ori nu cutare să fie înaintat în funcțiune numai pentru că ține de biserica cutare"²¹.

Afuriseniile pentru dezbinarea blocului confesional românesc vin de la cel mai înalt nivel – la început chiar din partea mitropolitului Țării Românești la adresa protopopilor semnatari ai actului de Unire cu Biserica Romei, iar ulterior din partea

¹⁷ Gh. Tulbure, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Opera literară. Scrieri pastorale. Circulări. Școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 410.

¹⁸ *Ibidem*, p. 411.

¹⁹ Paul Brusnawski, *Învățămintul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericesti*, Cluj-Napoca, 2005, p. 117.

²⁰ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, II (ed. a II-a), Brașov, 1994, p. 670.

²¹ *Ibidem*.

preoților confrunțați cu segregarea locală (atât greco-catolici, cât și ortodocși, deopotrivă)²².

Toate formele de coexistență socială se confruntă cu tendințe sau acțiuni conflictuale: o anumită predispunere la agresivitate fizică, egoismul, rivalitățile ce decurg din gestionarea bunurilor, sexualitatea sau prestigiul. Plecând de la această constatare, Freud acorda culturii o “funcție represivă, de inhibiție sau de dresaj a impulsurilor antisociale”, fără a ajunge însă la anihilarea expresiei lor, cel puțin a celei punctuale (criminalitate, conflicte sociale, războaie).

Dacă societățile moderne, laicizate, încearcă să impună prin mijloace eficiente norme politice și de drept, prin care să instaleze relații sociale armonioase, s-a constatat că, dimpotrivă, “majoritatea societăților fondate pe supremația sacralului, cu toate că normau prin interdicții expresia sălbatică a dorințelor și a violenței, au acceptat un prag greu de înțeles al violenței și chiar au făcut din ea o componentă a sociabilității”²³. În secolul al XIX-lea, în Transilvania, Biserica ambelor confesiuni românești nu mai uzitează violența fizică, ci folosește o armă mult mai eficientă: inducerea asupra enoriașilor a unui tip de violență spirituală: refuzul administrării Sfințelor Taine²⁴.

Pavel Vasici, inspector al școlilor ortodoxe ardelen, întocmește în 1860 un raport în care face următoarea apreciere: “Zelotipia (dușmănia) mârșavă între greco-răsăriteni și greco-catolici prin care comunele (a)mestecate se împiedică și nimicesc cele mai frumoase întreprinderi”²⁵ caracterizează raporturile dintre membrii celor două confesiuni. Iată deci părerea unui martor ocular care contrazice teoria unei bune înțelegeri între românii ortodocși și uniți, locuitori ai aceleiași comunități rurale!

Disputele dintre ortodocși și uniți, la nivel de sat, sunt în general cauzate de chestiuni lumești, cum ar fi controlul asupra bisericii parohiale sau cheltuielile pentru întreținerea școlii locale, și nu de crize de conștiință. Cert este că religia preocupa marea masă de țărani și influența viața lor zilnică mult mai intens decât ideea de naționalitate.

Ignoranța ortodocșilor/uniților în materie de cunoștințe sacre îi făcea pe aceștia să depindă strict de preotul lor care, cu puțină autoritate, putea “să determine o comună ortodoxă să îmbrățișeze unirea și poate chiar o comună catolică să treacă la ortodoxie”²⁶.

Comunitățile românești de la jumătatea secolului al XIX-lea reprezentau încă, din cauza slabei instruirii, adevărate mase de manevră, ce puteau fi ușor trecute dintr-o tabără în alta dacă beneficiau de un conducător religios instruit.

După 1860, și mai ales după înființarea Mitropoliei ortodoxe (1864), această situație s-a mai remediat, creându-se un climat favorabil unei apropieri ortodoxo-unite.

²² Dan Horia Mazilu, *O istorie a blestemului*, Iași, p. 187-188.

²³ Jean-Jaques Wunenburg, *Sacral* (trad. Mihaela Căluț), Cluj-Napoca, 2000, p. 75-76.

²⁴ B. Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblativ de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVIII-XIX*, Oradea, 2004, p. 183.

²⁵ P. Brusanowski, *op. cit.*, p. 116.

²⁶ G. Barițiu, *op. cit.*, p. 670.

“Naționalizarea” confesiunilor și apariția celor două Mitropolii, Greco-Catolică, respectiv Ortodoxă, nu au fisurat, la nivelul comunităților rurale, separatismul confesional interetnic: trecerile de la o confesiune la alta s-au produs într-un cadru național bine delimitat în majoritatea covârșitoare a cazurilor. Greco-catolicii români, atunci când “migreză”, se îndreaptă spre ortodocșii de aceeași naționalitate și invers, nu spre confesiuni aparținând altor etnii conlocuitoare²⁷.

Cele mai multe probleme și conflicte interconfesionale apar în comunitățile rurale mixte confesional. În astfel de sate atitudinea celor doi parohi, ortodox și unit, imprimă la nivelul enoriașilor un comportament social bazat fie pe îngăduință și bună înțelegere cu semenii din celălalt cult religios, fie pe intoleranță: doi preoți de confesiuni diferite care trăiesc în același sat respectându-se reciproc creează un climat de bună înțelegere care se răsfrânge în mod pozitiv asupra fiecărui enoriaș în parte; dacă, dimpotrivă – cum se și întâmplă în cele mai multe din cazuri – relațiile dintre cei doi parohi locali se caracterizează prin lipsă de comunicare și rea voință, acest model negativ este transmis sătenilor, împărțiți în două tabere opuse, gata de atac la cel mai mic pretext.

Multe dintre conflictele dintre preoții uniți și cei ortodocși din comunitățile mixte se derulează, după perioade mai lungi sau mai scurte de acumulări, pe fondul unor momente speciale din viața satului: căsătorii, botezuri, înmormântări.

În 1853 Ioan Sicoe, parohul unit din Sohodol, se plânge protopopului că Anghel Marița, preot neunit, a înmormântat-o în mod forțat pe Anna Plicu, de religie greco-catolică.

Un alt scandal cu iz interconfesional izbucnește în anul 1850 în Certege, la moartea lui Petru Cotișel. În acest context preotul unit Constantin Mucea din localitate îi relatează lui Grigorie Mihali toată întâmplarea: Petru Cotișel, “înainte de a muri multă vreme a fost bolnav, la care pe mine m-a poftit a merge la el, de l-am spovedit și cuminecat cu S. Taine și încă în boala sa în mai multe rânduri m-a poftit de am mers la dânsul de i-am slujit și alte rugăciuni în boala sa, și înaintea familiei sale a spus și a lăsat ca la Biserica noastră unde-i sunt părinții și neamurile îngropați, prin mine să se îngroape”²⁸. Fiii decedatului îl roagă pe preot să îi lase să sape groapa în cimitirul unit și să tragă clopotele, iar preotul merge la priveghi, după obicei, unde “m-am aflat la spatele meu cu popa Mihail Cundra care a început a vorbi către mine că mortul ar fi al dânsului și dânsul trebuie să-l prohodească și să îngroape, după care am început la vorbe împotrivoare, zicând că dânsul nu întrebă de nime, nici de feciorii mortului, ci mâine dimineața, vor veni slujitorii bisericii ai dânsului și-l va duce unde va vrea”²⁹. Preotul ortodox se împotrivește ca decedatul să fie înmormântat în cimitirul greco-catolic din localitate, așa cum dorește familia, motiv pentru care preotul Constantin Mucea cere ajutorul comisariatului, care inițiază o anchetă; în acest interval, însă, “popa Mihai a îngropat mortul într-un deal la o cruce lângă drum până când a sosit porunca comisariatului și a zis că comisarul nu-i

²⁷ Liviu Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, București, 2006, p. 205.

²⁸ ANIC, colecția *Documente Istorice*, MDCXCVI/157.

²⁹ *Ibidem*.

poruncește. Și așa am rămas de batjocură cu groapa săpată în cimitir³⁰. În această situație, preotul îi cere protopopului “a ruga pe cezareie comisariatul a investiga lui lucrul acesta să nu se zăbovească”³¹.

O “batjocură” asemănătoare pățește în decembrie 1857, tot în localitatea Certege, și preotul greco-catolic local, Nicolae Aranyasi, la moartea lui Iosif Plicu al lui Ioan, de confesiune unită după afirmația parohului: “tatăl răposatului Ioan Plicu cu soția sa Maria Buzgariu în anul 1827 ca gr. cat. s-au copulat de concernentele lor paroh greco-catolic [...], tatăl răposatului în anul 1845 prin preotul său greco-catolic s-a câștigat cu Sf. Taine și înmormântat, [...] se adeverește cum că Iosif Plicu lui Ioan, în anul 1838 tot prin parohul său greco-catolic s-a botezat, în aceeași religione s-a crescut, în aceeași a și murit”³². Din plângerea pe care preotul o înaintează Preturii Abrudului, aflăm că, la moartea acestui enoriaș, preotul ortodox din localitate i-a făcut o mare nedreptate furându-i mortul și îngropându-l în cimitirul ortodox: „În sus pomenita zi 1 december a. c. după ce a murit Iosif Plicu lui Ioan, fratele său cel mai mare Petru Plicu lui Ioan, cunoscându-și preotul și religionea sa a venit la mine, unde chemând de față pe vicecampanatorul George Marcu a Marisei, și spuindu-i Petru Plicu lui Ioan vice campanatorului să tragă clopotele și să sape groapa lângă a lui tatăl lor Ioan Plicu, acesta s-a și întâmplat... Însă premenționatul preot Gr. Neunit Michael Cotețiu în a doua zi december seara s-a dus la casa unde a fost mortul, și a în 3-a zi december în zori, denumitul la Biserica sa gr. neunită, unde nu se trăsese clopotele și săpase groapa, lăsând mortul în cimitir și preotul gr. neunit Michael Cotețiu s-a băgat în biserică de a servit S. Liturghie, fiindcă în a 3-a zi december e prasnici oprit de la orișice fel de lucru nu am preotul cu cel mai mare scandal, și fapta criminală au dehonestat onoarea S. Praznic, poruncind ca până va servi S. Liturghie să se sape groapa, care s-au și plinit, și după ce a servit S. Liturghie a înmormântat mortul cu silnicie răpit, și așa întâmplându-se, trasul clopotelor și groapa săpată în cimitirul bisericeii g. c. au rămas în deșert...”³³. În consecință, preotul unit solicită Înaltei Judecătoria Cezaro-Crăiești pedepsirea preotului ortodox, care se face vinovat de “scandal și faptă criminală prin honestațiunea religionei noastre g. c. și a S. Praznic, osteneala cu trasul clopotelor, și săparea gropii” și despăgubirea vicecampanatorului și a tovarășului său, pentru trasul clopotelor și săparea gropii în cimitir³⁴.

În acest context, Mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu, înștiințat de Oficiul Cercual, cere protopopului Bistrei, Grigore Mihali să cerceteze, în colaborare cu “jeluitorul paroh”: “ori Iosif Plicu care a murit, și despre care s-a iscat controversa în adevăr fiind născut unit, nu cumva cu ocaziunea Conscriptiunii, s-a declarat și conscriș, ca trecut la neunire? Căci batăr noi acea conscripțiune nu o cunoaștem, nici nu am cunoscut a fi legiuită, totuși contrarii noștri neîncetat se apără cu dânsa, ca cu

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem*, MDCXCVI/32.

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

arma lor concesa, până când se va anula... Așadar dorim să știm starea lucrului luminat, ca să nu umblăm pe calea care nu ne poate scoate la efect”³⁵.

În ianuarie 1858, parohul unit din Certege trimite o suplică similară și Arhiepiscopiei Unite, relatând cele întâmplate la moartea lui Iosif Plicu. Scandalul iscat în acest moment are însă acumulări mai vechi, potrivit lui Nicolae Aranyasi, care afirmă că “între mine și parohul neunit al Csertesii, Michael Cotețiu, mai multe certe s-au iscat, pentru funcțiunile religionare, din cauza nealegerii poporului csertesian care și de ce religione voiește a se ține”³⁶. Preotul unit îi găsește așadar vinovați pentru conflictul cu omologul său ortodox pe săteni, care oscilează între cele două confesiuni.

Potrivit spuselor lui Nicolae Aranyasi, Michael Cotețiu, preotul ortodox, s-a amestecat în oficierea cultului religios și pentru alți enoriași uniți: “precum pe Zscursu Rafila, fiica lui Zscursu Sântion Csoba, în vârstă de 18 ani, Cotișel Sântion, Zscursu Iosif, și Iosif Plicu lui Ioan pe aceștia i-au înmormântat și mi-au răpit stola de la dâșșii mie cuvenită, apoi pe Cicidea Dimitrie, l-au cununat în spița a doua de cuscrie de al doilea rând, precum și pe fiica lui Haiducu [...] în vârstă numai de 13 ani fără licență politică au copulat-o”³⁷. Așadar, în toate aceste cazuri preotul unit a avut de pierdut stola care i s-ar fi cuvenit de la acești enoriași, motiv pentru care el solicită “Prea Onoratul Oficiu Archipresbiterial, să se îndure a mijloci de la locul cuvenit ca stola de la funcțiunile sus arătate, și pentru preotul nuunit [n. n., neunit] Michael Cotețiu de la mine repede a mi le reîntoarce, pe vecie campanatoriu Nicolae Andres și Gheorghe Marcu pentru săpatul gropii și trasul clopotelor pe mortul Josif Plicu tot prin preotul neunit a se despăgubi și a se pofti pentru scandalul făcut în sanctul legilor a se pedepsi, totodată și aceiași a se pofti ca hotărâta comisiune cât mai în grabă să iasă și să se țină după modalitatea prescrisă în fața locului, și până aceasta s-ar întâmpla, a mijloci de la Inclita C. R. Pretură a Abrudului: ca acolo unde pe mine mă cheamă ca preotul lor să [...] și mi-ar conturba funcțiunea preotul neunit, să mi se rânduiască asistență de jandarmi, ca să nu mi se mai întâmple astfel de scandal, precum mi s-au întâmplat cu Josif Plicu lui Ioan [...]”³⁸

Astfel de scandaluri se declanșează nu doar la înmormântări, ci și la căsătorii. Un caz interesant de ceartă între preoți izbucnește în contextul căsătoriei dintre Gervasia Avram, ortodoxă, cu un tânăr de confesiune greco-catolică; părintele Cimonea (preotul unit al mirelui) fură mireasa “și fără de a cere de la parohul respectiv al miresei carte de botez sau de vestiri” îi cunună pe cei doi tineri³⁹. Scandalul ia proporții, clericul unit adresând injurii grave omologului său ortodox și superiorului acestuia, iar incidentul este reglementat prin intervenția celor doi protopopi, ortodox și greco-catolic. În acest context protopopul ortodox îi recomandă omologului său “pe părintele Cimonea caută să-l patrotinedi [n. n., povățuiești] ca pe nepot și subordonat”, adăugând că “am cugetat a nu face sfoară în țară: căci bine

³⁵ *Ibidem*, MDCXCVI/35.

³⁶ *Ibidem*, MDCXCVI/36.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, MDCXCIV/232.

știm că procesul se începe din mic și se sfârșește în mare de multe ori”⁴⁰. Cazul în sine nu este deloc neobișnuit, prelatul ortodox remarcând că “românii în aceste timpuri critice au lipsă de concordie și frățească înțelegere”, dar este de preferat ca aceștia “să complaneze diferențele între sine, având de ajuns a se lupta cu străinii, apoi certele religioase știm bine unde ne pot duce”⁴¹. Prelatul ortodox mai adaugă că “religia noastră greacă ortodoxă încă a dobândit libertatea sa și [...] s-a recunoscut de religie receptă și egal îndreptățită cu toate altele religii din țară [...] nici părintele Cimonea mai are dreptul a se provoca la unele privilegii ruginite, ca ungurii, ci frățește se respecte pe alții ca să fie respectat”⁴².

Părintele Vasile Cimonea este însă un recidivist, după cum reiese din documentele vremii; în 1868 el este implicat într-un alt scandal, fiind acuzat de preotul ortodox din Siasa Lupșei, Ioan Ispas “pentru brutala tractare”, în timpul unei înmormântări⁴³.

În anul 1866, Ioan Patiția, administrator protopopesec ortodox în Câmpeni îi relatează lui Simeon Balint că în anul 1852 Maria Ciapu a trecut de la confesiunea unită la cea ortodoxă; împreună cu ea a trecut la ortodoxie și fiica ei minoră “conform Naltului Decret Gubernial dto 20 febr. 1857 nro 2851, care suna că fiii se țin de religia părinților până la 12 ani”⁴⁴. În anul 1866, după cum îi scrie Ioan Patiția protopopului Simeon Balint, fiica Mariei Ciapu, Sofia dorește să se căsătorească și are nevoie de atestatul de botez care trebuie eliberat de preotul unit care o botezase, “însă parohul gr. catholic din Câmpeni, onoratul părinte Vasile Papp, nu voiește nici pe lângă plata a-l preda, de aceea cu oficioasă onoare vin a vă requira ca să binevoiiți a demanda memoratului paroh ca să dea atestatul de botez pentru sus numita Sofia Ciapu, ca să nu fie prin aceea împiedicată de la norocirea sa”⁴⁵. Totodată, “parohul gr. catholic din Câmpeni, onoratul părinte Vasile Popp, nici atestatele cerute la căsătorii mestecate, nu voiește a ni le da, precum nici adeverință despre cele 3 vestiri împlinite, nu voiește a recunoaște egala îndreptățire a tuturor confesiunilor decretată prin Dieta din 1863 și sancționată de Maiestatea Sa pe bunul nostru Împărat”⁴⁶. Într-adevăr, Potrivit Decretului Gubernial nr. 2336 din 24 febr. 1850, “Trecerea de la o religie creștinească la alta stă fieștecăruia în voie carele au împlinit anul al 18-lea [...] Iar copiii mai jos de vârsta aceasta urmează religia primită din partea părinților”⁴⁷. În anul 1857 Guberniul emite un nou decret, potrivit căruia copiii îi urmează pe părinți, în confesiunea aleasă de aceștia, până la vârsta de 12 ani, după care pot alege singuri ce religie doresc să urmeze⁴⁸.

Vasile Pop Străjeru, parohul greco-catholic din Câmpeni, îi prezintă și el protopopului Simeon Balint propria variantă a derulării scandalului legat de căsătoria

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, MDCXCIV/265.

⁴⁴ *Ibidem*, MDCXCVI/87.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, MDCXCVI/88.

⁴⁸ *Ibidem*.

Sofiei Ciapu. Parohul unit susține că mama fetei, Maria Ciapu nu a trecut la confesiunea ortodoxă: “Eu de această trecere nu știu nimic deoarece menționatele persoane au umblat și la biserica noastră greco-catolică și au mers și la biserica greco-răsăriteană, precum ele singure au mărturisit înaintea mea, din care cauză s-au și vestit în biserica noastră până acum de două ori fiind botezată la noi; însă eu pe lângă toate acestea am poftit de la mama Sofiei ca să-mi producă documentul de trecere, și eu atunci fără de nici o opunere le voi împărtași Extrasul de botez. Ce e drept ele s-au și dus la domnul protopop Ioan Patiția să le predea memoratul document de este, spre a mă convinge, însă Domnia Sa le-a răspuns că nu le produce la nime, ba a început pe fecior a-l amenința cu anatema de se va cununa la noi. Din acest punct de vedere eu am denegat estradarea literelor baptismale a Sofiei Ciapu până mi se va împărtași în original documentul trecerii și atunci de va fi cu cale să se cunune acolo, eu voi servi cu extrasul Matriculei de botez”⁴⁹. Mai mult decât atât, parohul unit susține că preotul ortodox ar trebui să elibereze atestatele pentru “cununiile mestecate”, deoarece, “după cum sună și Ordinațiunea Excelsului Regesc Guvern de data 29 aprilie 1854 nr. 6632 în privința căsătoriilor mixte unde apriat zice că în cununiile mixte, partea neunită ori feciorul, ori fata, să producă cartea de botez și până atunci cununia să nu se ducă îndeplinire, până când din partea parohului neunit nu se va documenta cum că prescriese vestiri și pentru partea neunită în biserica aceleiași s-au îndeplinit, prin urmare nu pot lucra contra Naltelor Ordinațiuni”⁵⁰. În final, Vasile Pop îl ironizează chiar pe preotul ortodox Ioan Patiția: “eu am rezemat pe dreptul Bisericii mele până acum uzualele și îndeplina lor valoare; nu sunt îndreptățit de a produce asemenea atestate, ba chiar din contră, de frățiile lor se țin a ni le preda, fără dacă Domnia Sa Mult Onoratul Protopop Ioan Patiția îmi va produce vreo Ordinațiune a cărei putere să anuleze valoarea celor până acum uzate, atunci mă voi închina acelei Ordinațiuni și le voi preda toate atestatele, dară până atunci ba, și le zic să conceadă Domnia Lor compunerea legilor și Ordinațiunilor altor capete excelente, iar nu dâșii să-și facă drepturi, nefiind competenți”⁵¹.

Cu o asemenea atitudine inflexibilă, fără cea mai mică tendință de cooperare, ce îi caracterizează pe ambii preoții, este puțin probabil că Sofia Ciapu s-a mai căsătorit în anul 1866, așa cum intenționa.

La încheierea unei căsătorii mixte, cei doi miri promit în general parohilor lor că nu își vor schimba confesiunea după căsătorie; din păcate, de multe ori aceste aranjamente sunt încălcate; un astfel de episod se petrece în localitatea Sohodol, comitatul Cluj, când fiica crâșnicului greco-catolic Ioan Oniciu s-a măritat “după un fecior de religie neunită și dând mirele scrisoare de la mâna sa cum că pe mireasă [...] nu o va opri de la trăire cu biserica noastră [...] acum de 4 săptămâni aceia nici a mai deschis biserica noastră”⁵². Lucrurile se complică și mai mult în momentul în care tânăra soție se îmbolnăvește grav și se pune problema: cine o va înmormânta în cazul unui deces, preotul ortodox sau cel unit din localitate? Însuși preotul greco-

⁴⁹ *Ibidem*, MDCXCVI/89.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, MDCXCIV/193.

catolic din localitate, Ioan Sicoe, afirmă că “mi se ține o mare neplăcere că togma pe fiica editului nostru să o înmormânteze în cimitirul Bisericii non unite preoți aceeași”⁵³.

Iată cum, în comunitățile românești mixte confesional, în care trăiesc laolaltă și ortodocși și catolici, micile animozități pot degenera în conflicte mult mai profunde. În același timp, din documente reiese și un alt tip de realitate în care românii, despărțiți din punct de vedere religios în două tabere, își duc viața zilnică laolaltă, participă la evenimentele satului cu toții, lăsând la o parte certurile confesionale; dincolo de liturghie și de preceptele religioase, ritmurile vieții lor zilnice urmau relativ același curs, toți trăind laolaltă aceleași evenimente⁵⁴. Adeseori, prin căsătoriile mixte, ce reprezintă o practică frecventă în satele românești, familii de confesiuni diferite ajung să se înrudească, reușind să depășească barierele bisericesti.

În documentele vremii sunt consemnate multe astfel de incidente, fapt ce demonstrează că, de cele mai multe ori pe plan local, preoții ambelor confesiuni românești se găseau într-o stare conflictuală permanentă, folosindu-se de orice eveniment ce le necesita prezența pentru a-și plăti polițe mai vechi. Durerea sau bucuria enoriașilor nu mai conta în fața rivalităților ambilor prelați. Atitudinea neavenită pe care aceștia o au în astfel de cazuri afectează ambele instituții ecleziastice, nu doar pe cei ce le declanșează, și știrbesc încrederea enoriașilor în Biserică.

În comunitățile românești transilvănene conflictele interconfesionale sunt frecvente, adeseori alimentate sau chiar inițiate de cei doi parohi. Pe lângă aceste scandaluri ce zguduie *status quo*-ul cotidian, lumea satului se confruntă și cu certuri între membrii aceleiași confesiuni, pe care preotul are rolul de a le media. Un astfel de eveniment ce afectează relația celor implicați cu biserica unită locală pentru mai bine de trei ani se petrece în parohia Abrud: în anul 1864 Rozalia Cobori și Savina Tobias (sora parohului unit Alesandru Amos Tobias) se ceartă pentru ocuparea unui scaun în biserica locală.

Scandalul, ale cărui proporții zguduie întreaga comunitate rurală pentru mai bine de trei ani și în a cărui rezolvare se va implica atât protopopiatul cât și mitropolia, pornește de la o ceartă între două enoriașe, care își dispută ocuparea unui scaun în biserică, în timpul slujbelor religioase.

Motivul conflictului poate părea astăzi de-a dreptul banal, dar în secolul al XIX-lea, locul ocupat în biserică în timpul slujbei conta pentru enoriași; persoanele mai importante ocupau locurile din primul rând. Savina Tobias, sora parohului Alesandru Amos Tobias, deținea al treilea loc, pe o bancă formată din cinci locuri, situată pe primul rând în biserica locală. La moartea preotesei Eva Tobias, cu acordul Savinei, parohul Alesandru Amos Tobias oferă locul defunctei, primul de pe banca respectivă, unei nepoate a parohului și a surorii sale, Rozalia Cobori. Nepoata dorește să facă schimb de locuri cu Savina Tobias, dat fiind că aceasta era mai în vârstă și, ca

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolice vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I, Cluj-Napoca, 2003, p. 37.

urmare, avea mai multe drepturi morale de a ocupa locul fruntaș deținut de răposata preoteasă, dar aceasta refuză. Timp de un an, cele două împart aceeași bancă în biserică, în timpul slujbelor, fără ca nimic să perturbe liniștea, după care, în urma unei certe inițiate de Savina Tobias, în anul 1864, chiar în Săptămâna Patimilor, aceasta – coalizată și cu celelalte “colege” de bancă – refuză să o mai lase pe Rozalia Cobori să ocupe locul răposatei preotese, sau oricare altul de pe banca respectivă, considerând-o depravată; preotul neagă însă această idee, considerând afirmația calomnioasă⁵⁵. La rândul său, aceasta din urmă nu dorește să renunțe la locul din primul rând din biserică, care o propulsa, într-un fel, în rândul protipendadei locale.

Parohul Alesandru Amos Tobias este depășit de amploarea acestui scandal, care se derulează cu prilejul fiecărei slujbe ținute în biserică, și intră în conflict cu sora sa. Din acest moment cearta capătă o amploare ce depășește cu mult granițele parohiale; Rozalia Cobori și Savina Tobias adresează petiții după petiții atât protopopului Simeon Balint, cât și mitropolitului Alexandru Șterca Șuluțiu⁵⁶, care încearcă să găsească o rezolvare agreeată de ambele părți aflate în conflict (acceptul Rosaliei Cobori de a se întoarce la scaunul avut înainte⁵⁷, ocuparea de către Savina Tobias a primului loc pe bancă și de către Rozalia Cobori a celui de-al treilea⁵⁸), dar eforturile sunt inutile.

În tot acest scandal, parohul local este prins la mijloc, imputându-i-se de către mitropolit împărțirea scaunelor din biserică după interese personale: “parohul Abrudului cât și ceilalți din eparhiași, au a se conteni de la conferiri arbitrare și fondate numai pe interesuri private, de scaune prin biserici, și a nu ațâța ambițiunea și după aceea ura și alte patimi străine, de rea lege Domnului Christos în poporul ce au a-l conduce la pacea și liniștea spirituală⁵⁹. Parohul caută să se disculpe, trimitând protopopiatului o listă cu persoanele care au ocupat acea bancă din biserică; din cele cinci femei, două muriseră în ultimii doi ani, așa că, după spusele preotului “a rămas numai Tobias Savina, în locul a trei persoane, aici dară se pot așeza încă două persoane, fără a se incomoda Tobias Savina [...]”, în condițiile în care “scaunul e de 6 și de 7 <persoane> la timp de lipsă”⁶⁰.

Cea mai strălucită idee pentru împăcarea celor două personaje vine din partea parohului și este încuviințată de mitropolit: înlocuirea băncii cu pricina cu scaune “pentru fiecare din concertătoare”⁶¹; soțul Rosaliei, Alexandru Cobori, casierul bisericii unite locale, respinge acest demers nefiind mulțumit de schimbarea scaunelor, așa că mitropolitul cere ca diferendul să fie rezolvat de către Curatorul bisericii din Abrud⁶². Senatul bisericii se întrunește în data de 3 august 1867 și adoptă următoarea hotărâre: “Curatorul nu se află în stare de a conferi litigantelor exclusiv nici unul din locurile devenite sub ceartă, fără lasă în voia fiecărui

⁵⁵ ANIC, colecția *Documente Istorice*, MDCXCVI/84, 90.

⁵⁶ *Ibidem*, CMDXCVI/75,77, 84, 93.

⁵⁷ *Ibidem*, MDCXCVI/82, 83.

⁵⁸ *Ibidem*, MDCXCVI/96.

⁵⁹ *Ibidem*, MDCXCVI/76, 77.

⁶⁰ *Ibidem*, MDCXCVI/95.

⁶¹ *Ibidem*, MDCXCVI/100.

⁶² *Ibidem*, MDCXCVI/101.

credincios a bisericii de a ocupa loc după voință oriunde-i place; și va îngriji ca pricinuitorii de certuri în biserică [...] să fie constrânși la ordine ca unii conturbatori de religie”⁶³; această decizie, la fel ca și rezoluțiile mitropolitane menite să stingă conflictul din Abrud, nu este aplicată deoarece părțile aflate în conflict o resping.

Punctul culminant îl constituie refuzul Rozaliei Cobori de a mai participa la slujbele religioase ținute în biserică unită locală, dacă nu primește înapoi scaunul său. Ceea ce se și întâmplă, așa cum reiese dintr-o petiție adresată mitropolitului în anul 1867 de către soțul acesteia Alexandru Cobori, care solicită ca soția sa să își primească scaunul în biserică, unde nu mai călcase de trei ani, nici ea, nici alt membru al familiei sale: “Atâta însă știu că eu port povara în administrarea bunului bisericesc și văd că fără nici o cruțare îmi este scoasă familia din S. Biserică, și de rușinea oamenilor este silită a-și afla mângâiere și nutriment spiritual pe la alte biserici greco-catolice de pe dealuri, acum de trei ani”⁶⁴; într-o altă suplică adresată mitropolitului în aceeași chestiune, acesta face aprecierea că “doar va fi destul de 3 ani de când familia mea nu a mai avut dumineci și sărbători...”⁶⁵.

Cu toate aceste neplăceri și lipsuri spirituale cauzate familiei sale, Alexandru Cobori îl asigură pe mitropolit că “pe mine de la biserică mea, unde am fost neam de neamul meu, nime nu mă va pute înstrăina, cu toate intrigile parohului fugente care e cauza tuturor suferințelor atât a mele cât și a familiei mele de trei ani”. Nu același comportament adoptă însă Savina Tobias, care împreună cu susținătoarele sale, încă din anul 1865 încearcă șantajul ce impresiona cel mai mult Biserica Unită, acela că dacă nu obține ce dorește, se vede nevoită să treacă la confesiunea ortodoxă, după cum reiese dintr-o scrisoare adresată de mitropolitul Alesandru Șterca Șuluțiu protopopului Bistrei, Simeon Balint: “Rosalia Cobori văzându-se preferată, în loc de a se împlânzi și a se face mai modestă prin sfaturile și învățăturile ca avea de a le primi de la prelăudatele Fr. Voastre ca sprijinitori dorințelor ei, necăutând pacea cu consediatoarele în scaunul fruntaș, după caracterul ce îl atribui Prea Onor. Fr. Ta de ambițioasă și arțăgoasă, cu purtarea sa pe acelea mai mult le-a supărat, ba le-a adus la cugete și tocmai serioasă determinațiune, de a-și părăsi Biserica și religiunea părintească”⁶⁶. Trecerea la confesiunea ortodoxă a surorii preotului greco-catolic ar fi fost un act neobișnuit, greu de înțeles și de acceptat de către membrii comunității unite locale.

Într-un final, după trei ani de scandal, cele două acceptă Rezoluția mitropolitană, prin care Savina Tobias ocupă primul loc, iar Rozalia Cobori pe cel de-al treilea pe una din cele mai bune bănci din biserică⁶⁷.

Un asemenea conflict poate părea astăzi ceva cu totul banal; implicarea întregii ierarhii a Bisericii Unite în rezolvarea sa în perioada 1864-1867 (așadar, pe un interval de trei ani!) demonstrează că în secolul al XIX-lea importanța scaunului ocupat în biserică, la slujbe, nu era nesemnificativă. Faptul că un banal scaun

⁶³ *Ibidem*, MDCXCVI/104.

⁶⁴ *Ibidem*, MDCXCVI/105.

⁶⁵ *Ibidem*, MDCXCVI/108.

⁶⁶ *Ibidem*, MDCXCVI/82, 83.

⁶⁷ *Ibidem*, MDCXCVI/111.

produce un asemenea scandal nu este însă de mirare; întreaga viață comunitară rurală gravitează în Ardeal în jurul Bisericii. Practic, în toate momentele cotidiene sau excepționale ale satului, biserica este prezentă. Participarea la slujbele religioase oficiate de preot în biserică este cel mai frecvent mod de socializare: la biserică te vede tot satul, de aceea este important locul pe care enoriașii îl ocupă în lăcașul de cult. Până la urmă războiul dintre Savina Tobias și Rozalia Cobori devine un conflict al orgoliilor ce împarte întreaga comunitate de credincioși în două tabere și perturbă buna desfășurare a slujbelor religioase: biserica, spre care oamenii se îndreaptă pentru curățirea propriilor suflete, devine un mediu încărcat de vrajbă.

În cadrul comunităților românești mixte din punct de vedere confesional din Protopopiatul unit al Bistrei, segregarea religioasă devine în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atât de profundă încât certurile interconfesionale sunt subiecte la ordinea zilei, ce macină întregul sat; deosebit de gravă, în acest context, este atitudinea manipuloare a celor doi slujbași ecleziastici locali – preotul unit și cel ortodox – care, în loc să atenueze aceste diferende, le alimentează; mai mult, în majoritatea cazurilor, conflictele sunt inițiate, așa cum am văzut, chiar de rivalitățile existente între cei doi parohi.

The Proselitism in the Uniat *Protopopiat* of Bistra (1850-1900)

Abstract

The article brings into discussion the policy promoted by the Romanian churches in Transylvania – Greek-Catholic and Orthodox – in order to entice new followers by using the proselitism with all its implications. The study focuses upon the Greek-Catholic *Protopopiat* of Bistra in the second half of the 19th century. However, the facts are available for each Romanian rural community segregated from the confessional viewpoint, whose parishioners were disputed by the priests and enticed by various means to join one of the two confessions. In the absence of an elementary religious education that would have been supported the people to understand the real doctrinary differences in which the religious ceremonial was not quite different between the two rites, the reasons for which the people chose their confession were many times of material nature. The rivalry between the local vicars – Orthodox and Uniat¹ –, which had the enticement of new parishioners as main goal, generated instability and even conflicts that deteriorated the human relationship and affected the community life.